

bális hatásokkal járt 2008-ig. A közölt statisztikák mára abban az értelemben avultak el, hogy a korábbi trendek lineárisan folytatódtak, így 2014-ben ugyanezen hatásokról beszélhetünk, de jóval erősebb mértékben. Az első hatás a képzett, diplomás munkaerő globális tartalékának (pool) erőteljes növekedése a kínaiak belépésével. A természettudományos és mérnöki területeken ez egészen komoly elmozdulásokat teremt majd, hiszen bizonyos iparágak (kémia, biokémia, szoftverfejlesztés) által igényelt nagytömegű, minőségi és megfizethető kapacitások leginkább csak Kínában lesznek majd elérhetőek az igényelt sűrűségben és elrendezésben. Közvetve ez azt is jelenti, hogy a kínai bérek gyors emelkedése sem szünteti meg a külföldi működőtőke (FDI) beáramlását.

A második előre jelzett hatás a *tenure* felszámolásából és az akadémiai publikációs elvárások következetes érvényesítéséből fakadó szakpolitika szülte. Kína a publikációk és az idézettség területén folyamatosan javítja pozícióit és – a jelenlegi trendek meghosszabbításával – hamarosan a világ legnagyobb tudástermelőjévé válik. Érdekes és elgondolkodtató, hogy a szerzők szerint ez nem spontán növekedésből fakadó folyamat, hanem kifejezetten egy *policy* következménye.

A harmadik folyamat a publikációkkal karban jár: Kína a nemzetközileg bejegyzett szabadalmak terén is világszereplővé válik. A szerzők szerint ez ugyanannak az egyénileg erősen differenciált és maximum három évre szóló munkaszerződéses rendszernek a következménye, mint a publikációk növekedése.

A tanulmány születésekor a szerzők még nem figyelhettek fel a kínai felsőoktatási kínálat globális vonzerejének gyors növekedésére. Nos, 2014-re a kínai elit egyetemeken tanuló külföldi hallgatók száma és aránya gyors növekedésbe váltott – az amerikai kínálat megfizethetőbb alternatívájaként (különösen az ázsiai országok hallgatói számára). A kínai vezetés, felismerve a folyamatban rejlő új lehetőségeket, a legtehetsé-

gesebb külföldi végzősök számára egy amerikai rendszerű zöldkártya-szabályozást hozott létre, belépve ezzel a *tehetségeért* folytatott globális versenytérbe. Ez a negyedik globális hatás, amelynek távlatai ma még beláthatatlanok.

(Yao Li – John Whalley – Shunming Zhang & Xiliang Zhao: *The Higher Educational Transformation of China and Its Global Implications*. NBER Working Paper (13849). Cambridge, MA, National Bureau of Economic Research, 2008. 50 p.)

Setényi János

A KÍNAI FELSŐOKTATÁSI EXPANZIÓ FOLYAMATA ÉS TAPASZTALATAI

Az elmúlt évszázadban félelmetes mértékű növekedés zajlott le a világ felsőoktatásában. 1900-ban globálisan körülbelül 500 ezer hallgató vett részt ebben a szektorban, ami a korosztály alig egy százalékát jelentette. 2000-re a számuk kétszázszorosra, mintegy 100 millió főre nőtt, ami a világ megfelelő korú lakosságának húsz százalékát tette ki. A növekedésre először a gazdaságilag fejlett országokban került sor, majd a 20. század végén a fejlődő országokban is. Utóbbiak közé sorolhatjuk a volt szocialista blokk államait is, amelyekben az 1989/1990-es rendszerváltás után indult meg az expanziós folyamat.

Hazánkban – ahogyan a világban mindenütt – a felsőoktatásról szóló közbeszéd témája újra és újra az expanzió és a felsőoktatás minőségének viszonya. Ennek kapcsán sok olyan vélemény látott napvilágot, hogy a kettő között fordított a kapcsolat, és ezért az expanzió káros. További gyakran felmerülő témák a felsőoktatás finanszírozhatósága, hatékonysága, társadalmi, gazdasági hasznossága a személy és a közösség számára. Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolásában fontos szerepet kell kapniuk a kutatóknak, és ebben a munkában – miután az expanzió világ-

jelenség – lényeges támpont, hogy az expanzió hatásairól milyen tapasztalatok állnak rendelkezésre az egyes országokban, régiókban.

A nemzetközi kutatásokban megfigyelhető, hogy már nem az expanzió okainak vagy mértékének vizsgálata a fő téma, hanem az, hogy milyen következményekkel jár mindez. Képesek-e az intézmények a minőséget előtérbe helyezni a fenntartható fejlődésre, vagy rögzül egy szinten, esetleg ingadozás fogja jellemezni? Hogyan fog ilyen sok diplomás elképzelésének és végzettségének megfelelő munkát találni? Hogyan fognak helytállni az egyes országok intézményei a globalizálódó felsőoktatási térben, és ennek milyen hatásai lesznek az országok gazdaságára? Milyen szerepet játszik a jövőben a felsőoktatási szektor a nemzetközi kutatási tevékenységben?

Az 1970-es évekig Kínában szovjet típusú tervezdélkodás működött. Ezek után hosszú fejlődéssel fokozatosan tért át az ország egy sajátos szocialista piacgazdaságra. Ez a piacgazdaság és a tervezdélkodás vegyes alkalmazását jelenti. A gazdasági reformok és a piaci nyitás eredményeként Kína hihetetlen mértékű fejlődést produkált a '80-as, '90-es évek során, majd a 2000-es években is. 2011-re Kína az Amerikai Egyesült Államok után a világ második legnagyobb gazdasága lett, megelőzve először Németországot, majd Japánt is. Gazdasági növekedésének üteme huzamosabb ideig meghaladta az évi tíz százalékot. A gazdaság szerkezetének változásában megfigyelhető, hogy egyre inkább nő a magas technológiai színvonalat igénylő iparágak súlya, mint például az elektronika és az autóiipar. A másik jellemző trend, hogy Kína szerepe a nemzetközi munkamegosztásban folyamatosan átalakul. Míg kezdetben összeszerelő üzemekben dolgozó, alacsonyan fizetett betanított munkások tömegei jelentették a fejlődés forrását, mára egyre több területen saját kutatás-fejlesztéssel rendelkező kínai vállalatok jelennek meg a nemzetközi versenyben.

A gazdasági fejlődés mellett az oktatási rendszerben is jelentős változások történtek. Ennek egyszerre volt keresleti és kínálati oka. A gazdasági fejlődéssel együtt megjelent egy olyan jómó-

dú réteg, amely a gyermekei oktatásában látta a jövője zálogát, emellett a gazdasági szerkezet fejlődéséhez természetesen szükség volt jól képzett munkaerőre. Ennek a két hatásnak az eredménye jelentős átalakulást okozott a felsőoktatásban is. Az előző évtizedben hatalmas expanzió zajlott le: 2000-ben egymillió fő szerzett diplomát, 2010-ben már 6,3 millió fő. Rekordot ért el a külföldön tanulók száma is. Várhatóan a 2010-es évek közepére Kínának több doktori fokozattal rendelkező mérnöke és tudósa lesz, mint az Egyesült Államoknak. A létszám növekedésében szerepet játszott a kínai kormányzat azon törekvése, hogy egyre szélesebb rétegek számára tegye elérhetővé a felsőoktatást. Mindemellett cél volt az is, hogy javuljon a kiadott diplomák minősége. Ezek alapján elmondható, hogy Kína kimagaslott az alacsony jövedelmű országok közül abban, hogy a felsőoktatást stratégiai fejlődési területként kezelte. De vajon helyesen tette?

A kínai felsőoktatás elmúlt évtizedben történt, a világ expanziós folyamataiból kiemelkedő, gyors növekedése olyan egyedülálló jelenség, ami sok kínai és külföldi kutató érdeklődését kiváltotta. Tekintve, hogy rendkívül sok tényező játszott szerepet a folyamatban, a jelenséget több nézőpontból érdemes vizsgálni. A témával foglalkozó művek fókuszának egy lehetséges osztályozása a következő: kereslet-kínálat, érdekeltégi összefüggések, társadalmi igazságosság és globalizáció.

A kereslet-kínálati nézőpontú művek a felsőoktatás gazdasági hatásaival, ezen belül elsősorban a kínai munkaerőpiac keresletének és a diplomások munkaerő-kínálatának egyensúlyával (egyensúlytalanságával) foglalkoznak – mind mennyiségi, mind minőségi értelemben. A fő témák ezen belül: a magasan képzett munkaerő iránti igény növekedése a gazdasági fejlődés következtében, a „vásárlóerő” gyarapodása, a felsőoktatás népszerűségének emelkedése, a kínálati struktúra, azaz az intézményi kapacitások változása, a kereslet-kínálat viszonyának fejlődése.

A vizsgálatok egy része a felsőoktatási expanzió dinamikájára mutat rá, és a szerkezeti változások és az egyes szereplők (intézmények,

hallgatók és egyéb érintettek) közötti érdekelt-ségi viszonyokra fókuszál. Ezek a művek főleg a felsőoktatás üzletiesedésével, a piaci szféra megjelenésével, a vegyes finanszírozású modellek fejlődésével és problémáival, a közfinanszírozás különböző megoldásaival, a magántámogatók szerepével foglalkoznak, és a felsőoktatási növekedés belső dinamikájába és a rendszerek irányításának kihívásaiba engednek betekintést.

A társadalmi igazságosság nézőpontja a felsőoktatási expanzió különböző társadalmi csoportokra vonatkozó következményeire irányítja a figyelmet. Ilyen témák például a hozzáférhetőség, a megfizethetőség, a munkaerő-piaci alkalmazhatóság, a kapacitások regionális eloszlása és a hallgatók és családjaik életminőségére vonatkozó hosszú távú hatások. Tekintve, hogy a diplomások munkanélkülisége növekvő probléma, ez a téma kiemelt érdeklődést vonz.

A kínai felsőoktatás növekedésének jelensége nem érthető meg teljesen anélkül, hogy ne helyeznénk a gazdaság és a szektor globalizációjának szélesebb kontextusába. Gazdasági szempontból a magasan képzett munkaerő piacának globalizációs hatása lényeges tényező. A felsőoktatási globalizáció szemszögéből az expanzió a kínai hallgatókért folyó világméretű verseny részeként merül fel – vagy a másik oldalról a külföldi hallgatók fokozottabb kínai megjelenése formájában. A téma vizsgálható továbbá a felsőoktatás világméretű expanziójának részeként is, beleértve a fejlett és fejlődő országokban zajló folyamatokat, a kutatási kapacitások növekedését, a világszintű egyetemek létrehozására irányuló törekvéseket, valamint a tananyag és a tanítás-tanulás fejlődését.

Az expanzió utáni időszakra tekintve a kínai felsőoktatás fejlődésének fő kérdései az embererőforrás-fejlesztés, a társadalmi igazságosság elősegítése és a nemzetközi együttműködés erősítése. Ezért az ágazat irányítóinak, az intézményeknek és a kutatóknak is ezekre a területekre kell koncentrálniuk. Kína további emelkedése – és főleg a fenntartható fejlődés – nagyban függ az ország hatalmas emberi erőforrásainak optimális kihasználásától. A diplomások minősége

sok esetben nem felel meg a munkaadók elvárásainak, aminek több oka lehet: elavult tananyag, gyakorlati képzés hiánya, munkaerőkölcs és a szociális készségek alacsony szintje. A magas diplomás munkanélküliség okait vizsgálhatjuk szerkezeti oldalról – regionális, szektorális és szakmaspecifikus szinten egyaránt.

Az expanzió kínálati oldala eddig főleg a városi lakosság megnövekvő igényeiből táplálkozott. A további fejlődés és a felsőoktatási szektor fenntarthatósága ugyanakkor egyre növekvő mértékben a falusi, az ország belső vidékein élő alacsony jövedelmű rétegeken múlik. Ez kérdéseket vet fel a felsőoktatás fejlődése és a társadalmi igazságosság összefüggésében. A téma környezetét olyan problémák alkotják, mint a magas diplomás munkanélküliség, a súlyosbodó gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségek és a felsőoktatási erőforrások egyenlőtlen eloszlása.

A kínai fejlődésben kulcsszerepet játszanak az ország nemzetközi kapcsolatai, és ez igaz a felsőoktatási szektorra is. Ennek egyik jellemző területe az alap- és alkalmazott kutatás, leginkább a globális fenntartható fejlődés témáiban: klímaváltozás, szegénység csökkentése, nemzetközi mobilitás. Emellett jelentős a kínai felsőoktatási intézmények együttműködése más országok egyetemeivel a kínai szakok, programok fejlesztésében. Végül fontos szerepe van az együttműködésnek a multinacionális vállalatok növekvő humánerőforrás-igényének kielégítésében, hozzájárulva ezzel Kína globális stratégiai pozícióihoz.

A *W. John Morgan* és *Bin Wu* szerkesztésében megjelent kötet a fenti kérdések vizsgálatával foglalkozik, bemutatja a kínai és külföldi intézmények, az ágazati irányítók és egyéb szereplők kilátásait a kínai felsőoktatás jövőbeni fejlődésével kapcsolatban. A könyv egyrészt kritikus áttekintést ad a kínai felsőoktatás expanziós folyamatáról és tanulságairól, másrészt új irányokat nyit meg ezek megértéséhez. A kiadvány a *Post-Olympic China: Globalisation and Sustainable Development after Three Decades of Reform* (Olimpia utáni Kína: globalizáció és fenntartható fejlődés három évtized reform után) cím-

mel a Nottinghami Egyetemen 2008. november 19–21. között tartott konferencia felsőoktatási paneljén elhangzott szövegek szerkesztett változata. A fejezetek a fenti témák mellett aktuális értékelést adnak a kínai felsőoktatás által nyújtott szolgáltatásokról, beleértve a nemzetközi hatások vizsgálatát a tantervreformra és a kínai pedagógusképzésre, a Hongkongi Különleges Igazgatású Terület felsőoktatásáról és a kínai tanulói diaszóra szerepéről. A könyv három nagy részből áll, ezek a nagyobb kapacitás kiépítéséről, az expanzió következményeiről és a növekvő globális perspektíváról szólnak.

Az első fejezet az expanzió regionális, területi kérdéseivel foglalkozik, a felsőoktatási erőforrások földrajzi különbségeit, eloszlását, hiányait és egyenlőtlenségeit tárja fel. A második fejezet a felsőoktatás felnőttképzésben játszott szerepével, az ezen a területen felmerülő problémákkal foglalkozik. A fejezet egy széles körű kérdőíves kutatáson alapul, amelyet Sanhszi tartomány székhelyén, Taiyuan három egyetemén végeztek. A vizsgálat az egész életen át tartó tanulás iránti igényre és ennek a felsőoktatási expanzióra gyakorolt hatására irányult. A harmadik fejezet a felsőoktatási keretek között zajló távoktatásról szól, amely a fejlődő országok egyik lehetősége a felsőoktatási expanzió költséghatékony megvalósítására. A szerzők bemutatják a *China Central Radio and TV University* (CCRTVU, másik nevén: Open University of China), a világ legnagyobb felnőttoktatással foglalkozó egyetemét és szerepét a kínai felsőoktatásban. A CCRTVU-t 1978-ban alapították, azóta nyújt több területen felsőfokú képzést, második esélyt adva azoknak az embereknek, akik nem tudtak hagyományos egyetemi képzésben részt venni. A fejezet foglalkozik azokkal a kihívásokkal, amelyekkel a CCRTVU szembenéz, általánosan kitérve a kínai e-learning-fejlesztésekre is. A negyedik fejezet a magán felsőoktatást mutatja be, amely az utóbbi évtizedben jelent meg a kínai felsőoktatásban. Vizsgálja a jelenlegi helyzetet, és előrejelzést ad a várható trendekről több kulcstémában: a szabályozás változásáról, a finanszírozásról és az új jelentkezőkért folytatott versenyről.

A második rész két kulcsfontosságú témára, a finanszírozási rendszerre és a munkaerőpiacra irányítja a figyelmünket – mint olyan területekre, amelyek szükségesek a kínai felsőoktatási expanzió folyamatának és következményeinek mélyebb megértéséhez. Az ötödik fejezet az elmúlt három évtized változásait mutatja be a finanszírozási rendszerben. Tekintettel arra, hogy Kínában tervgazdaság működik, ahol korábban a szektor teljes költségét az állam biztosította, érthető, hogy egy új finanszírozási mechanizmus bevezetése kritikus pontja volt a reformoknak és az expanzióknak. A szerzők emellett, hogy bemutatják a rendszer változásait, elemzést adnak a jelenlegi megoldás problémáiról, és a további reformok lehetőségeit is vizsgálják. A hatodik fejezet az expanzió utáni időszak egyik legnagyobb kihívásával foglalkozik: hogyan lehet növelni a diplomások foglalkoztatási arányát? Ezzel a figyelmünket a diplomás munkaerőpiac struktúrájára és változásaira irányítja. Egy nagy elemszámú, az egész országra kiterjedő, diplomások körében végzett kérdőíves vizsgálatra alapozva a szerzők bizonyítják, hogy a magas munkanélküli arány a diplomások körében átmeneti jelenség, és jelentősen lehet javítani rajta, ha fejlődik az együttműködés a felsőoktatási intézmények és a munkaerőpiac között. A hetedik fejezet szerzői hasonló vizsgálatot végeztek doktori fokozatot szerző hallgatók körében. A kérdőívvel azt vizsgálták, hogy milyen tényezők befolyásolják a fiatalok munkaerő-piaci elképzeléseit, és milyen különbségek vannak a tervek és az aktuális foglalkoztatási helyzet között.

A harmadik rész a kínai felsőoktatás nemzetközi kapcsolataival foglalkozik, tekintve, hogy az expanzió utáni időszak egyik nagy kihívása, hogyan lehet más országok tapasztalataiból tanulni. A nyolcadik fejezet a kínai tanárképzésre irányul, figyelembe véve a tantervreformot is. Az elmúlt évtizedben Kína egy széleskörű tantervreformot hajtott végre az oktatás valamennyi szintjén. Ennek eredményeként nyomás nehezedett az egyetemekre, hogy újítsák meg a pedagógusképzést (beleértve a továbbképzést is), hogy az új és a már tapasztalt tanárok képesek

legyenek megfelelően az új tantervek kihívásainak. A fejezet kiemeli azt a tanulási együttműködési modellt, amelyben az egyetemi oktatók partnerként működtek együtt a praktizáló tanárokkal és a tanárszakos hallgatókkal annak érdekében, hogy a tantervreformot tanárközpontú kutatásokkal támogassák. A kilencedik fejezet egy esettanulmány Hongkong felsőoktatási reformjáról, fókuszálva az egész életen át tartó tanulásra. A szerző amellett érvel, hogy Hongkongnak az a törekvése, hogy a régió oktatási központja legyen, inkább retorika, mint realitás. A tizedik fejezet egy ausztrál példán keresztül mutatja be a kínai tanulói diaszpórát. A globalizációban a tanulói diaszpórák megjelenése növekvő humán erőforrást jelentenek a társadalomnak, és nem lebecsülendő az sem, ahogyan a kínai tanulási diaszpóra tagjai saját kulturális identitásukkal, oktatási hátterükkel, nyugati akadémiai tapasztalataikkal és a nemzetközi tudásrendszer aktív résztvevőiként modern értelmiségi világpolgárokká válnak.

A könyv átfogó képet ad a kínai felsőoktatás expanzió utáni helyzetéről. Egyik lényeges megállapítása, hogy a gazdaság fejlődése egyre több magasan képzett munkaerőt igényel, ezért az expanzióknak nincs alternatívája. Ugyanakkor ez nem lehet csak mennyiségi kérdés: a nagyobb méret egészen más szervezeti, minőségbiztosítási, erőforrás-gazdálkodási, hatékonysági megoldásokat igényel az ágazattól. De nem állhatunk meg az intézmények határánál sem, mert a felsőoktatásnak az expanzió hatására egyre szélesebb társadalmi rétegek életére van közvetlen vagy közvetett befolyása, ezért szociológiai, gazdasági, foglalkoztatási kérdések is előtérbe kerülnek. Egy eredményes felsőoktatás-politikának ilyen széles értelemben kell vízióját és stratégiáját megalkotnia, amihez, a tényalapú döntéshozatal jegyében, elengedhetetlen megalapozó kutatásokat végezni. A bemutatott műben összefoglalt kutatások, elemzések így tanulságos mintát nyújthatnak más fejlődő országok ágazati vezetői és kutatói számára.

(W. John Morgan & Bin Wu (eds): *Higher Education Reform in China: Beyond the*

Expansion. London; New York, Taylor & Francis, 2011. 174 p.)

Kerekes Gábor

VÁLTOZÓ FELSOÓKATATÁS:

40 millió hallgató szerzett diplomát 2005 és 2010 közt Brazília, Oroszország, India és Kína (az ún. BRIC-országok) felsőoktatási intézményeiben, ez Magyarország lakosságának több mint négyszerese. A végzettek jelentős része mérnök és informatikus, akik uniformizált, globálisan hasznosítható tudással rendelkeznek, és alapjaiban fogják befolyásolni nemcsak a négy leggyorsabban fejlődő ország, hanem az egész világ gazdaságát a következő években.

A BRIC győzelme? – ezzel az alcímmel jelent meg 2013-ban a Stanford University Press kiadásában a *University Expansion in a Changing Global Economy* című kötet, amely egy négyéves, ambiciózus, nemzetközi összehasonlító és interdiszciplináris kutatás eredményeit foglalja össze: a Stanfordi Egyetem irányításával a Pekingi, a Delhi, a Moszkvai és a Belo Horizonte-i Egyetem közgazdászai, politológusai és mérnökei dolgoztak együtt a négy ország felsőoktatási rendszereinek elemzésén. A kutatásból több nemzetközi publikáció és három PhD-disszertáció is született. Az alcímben szereplő kérdőjel jelentőséggel bír, és az utolsó, kitekintő fejezetre utal, amely a lehetséges fejlődési utakat veszi számba, és mindegyik ország esetében megoldandó kérdéseket vet fel.

A könyv alaptézise, hogy a globalizálódás ellenére a nemzetállamok továbbra is meghatározó szerepet játszanak felsőoktatási rendszereik (át)alakításában. Ezt komparatív módon, hasonló változók generalizálásával bizonyítják a szerzők a kötet kilenc fejezetében. A kutatás azt vizsgálta, hogy a négy ország a globális környezet és piaci hatások ellenére hogyan tudja megvalósítani felsőoktatási rendszerének kiterjesztését és minőségének javítását. A felsőoktatási globalizációt a szerzők az amerikai kultúra elterjedésével